

BAĞIMSIZLIK SONRASI JEOPOLİTİK VE GÜVENLİK EKSENİNDE KAZAKİSTAN'IN NÜKLEER SİLAHSIZLANMA SÜRECİ

*Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanmış bir ülke olarak Kazakistan açısından nükleer silahların yayılmasını önleme rejimi, güvenlik politikasında önemli bir rol oynamıştır. Bağımsızlığı takip eden ilk yıllarda, Kazakistan önceliklerini ve bunun yanında ulusal çıkarlarını tanımlamaya başlamış; güvenlik politikası kendi topraklarındaki yıkıcı Sovyet silahlarına ilişkin meseleler doğrultusunda yön bulmuştur. Kazakistan'ın uluslararası arenada ilk defa boy göstermesi, bu silahların kaldırılmasına ilişkin uluslararası anlaşmalara katılımıyla gerçekleşmiştir. Nükleer silahlar modern jeopolitik bakış açısının vazgeçilmez unsurlarındandır.

Anahtar Kelimeler: Dış politika, Jeopolitik, Kazakistan, Rusya, ABD, Güvenlik, Nükleer Silahsızlanma

Abstract

As a country that gained its independence after the collapse of the Soviet Union, the regime for preventing the spread of nuclear weapons in Kazakhstan played an important role in security policy. In the first years following independence, Kazakhstan began to define its priorities, as well as its national interests; The security policy has taken its course in the direction of the issues related to destructive Soviet weapons in its territory. The first appearance of Kazakhstan in the international arena has occurred with the participation of international agreements on the abolition of these weapons. Nuclear weapons are indispensable elements of modern geopolitical view.

Key words: Foreign policy, Geopolitics, Kazakhstan, Russia, USA, Security, Nuclear disarmament

*Yrd.Doç.Dr., Yalova Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Giriş

Henry Kissinger'e göre jeopolitik oyun, uluslararası politikayı değişen ağırlıklara göre ampirik bir bakış açısıyla gözlemlemektedir.¹ Oyunun amacı, rekabet eden devletler arasındaki denge şartlarını kurmaya ve sürdürmeye çalışmaktır. Bu nedenle uluslararası barışın ve düzenin büyük güçlerin lehine olmasını sağlamayı öngörür. Kissinger'ın kavramsallaştırdığı gibi jeopolitik, uluslar arası dengelerin gereklerine dikkat çeken bir yaklaşımdır; bu dengeler, tarafsız ve rasyonel olarak, tüm gücünü kendi gücü üzerine yoğunlaştırır.

Jeopolitik bir anlamda uluslararası politika üzerinde usta yönetici olarak 'denge şartlarını' belirlemektir.² Bu tür akıl yürütmenin asıl varsayımı, küresel alanın egemen toprak devletlerinin politikası tarafından kesin bir şekilde hakim olmasıdır. Küresel alan tamamen belirtilmiş bir alan olarak kabul edilmektedir. Böylece, modern jeopolitik, uluslararası politikayı önceden belirlenmiş coğrafi varlıklar arasındaki kesintisiz küresel mücadele ve küresel alana egemen potansiyel güçlerin vizyonu olan bir iktidar rejimi olarak düşünülebilir.

97

Soğuk savaşın sona ermesi 'jeopolitik son' olarak ilan edilen, uluslararası çevre hakkında rakip aday tanımlarını da üretmiştir.³ Soğuk Savaş sonrası uluslararası ortamın jeopolitik olmayan iyimser açıklamaları, Soğuk Savaşın sona ermesinin liberal demokrasinin 20. yüzyıl ideolojik rakipleri olan faşizm ve komünizm üzerindeki nihai zaferini temsil ettiğini savunan Francis Fukuyama'nın 'End of History' tezini içerir.⁴ Gelecek dünyadaki jeopolitik olmayan farklı görüşler, "coğrafi bağımsızlığı", yani coğrafi konumda iktidarın peşinde koşmanın liberal ekonomik işbirliği tarafından değiştirildiği fikrini içermektedir. Richard Rosecrance ve Jessica Mathews gibi düşünürlere göre, yakın gelecekte sınırsız ekonomik bağımlılık ve ulus devletin sonu olacağı görüşü benimsenmektedir.⁵

1 Tuathail, G. Ó., & Toal, G. (1994). Problematizing geopolitics: survey, statesmanship and strategy. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 259-272.

2 Hepple, L. W. (1986). The revival of geopolitics. *Political Geography Quarterly*, 5(4), S21-S36.

3 Tuathail, G. Ó. (1997). At the end of geopolitics? Reflections on a plural problematic at the century's end. *Alternatives*, 22(1), 35-55.

4 Fukuyama, F. (2006). *The end of history and the last man*. Simon and Schuster.

5 Owens, M. T. (1999). In defense of classical geopolitics. *Naval War College Review*, 52(4), 59.

Geleceğe dair kötümser jeopolitik görüşler arasında Samuel Huntington'un 'medeniyetler çatışması' ve Robert Kaplan'ın 'gelmekte olan anarşi' tezleri yer almaktadır.⁶ Huntington, medeniyetler arasındaki fay hatlarının Soğuk Savaşın siyasi ve ideolojik sınırlarını kriz ve çatışma içeren çarpıcı noktalar olarak değiştirdiğini iddia eder. Kaplan, gelecekte dünyanın farklı bölgelerinde ve özellikle sınır ülkelerinde yaşayanların yaşamlarını ve mülklerini korumak için ülkelerinin başarısızlığı sonucu ortaya çıkan etnik, ırksal ve dini mücadelelerle tüketileceğini iddia eder.

Uluslararası ilişkilere realist bakış açısıyla yaklaştığımızda yukarıda adı geçen faktörlere ilaveten güvenlik kavramı öne çıkmaktadır. Güvenlik denildiği zamanda toprak bütünlüğünü koruma ve caydırıcı unsur olarak da nükleer silahlar en önemli araçlardır. Bu bağlamda Orta Asya'yı incelediğimiz zaman Kazakistan'a bağımsızlığından itibaren miras kalan nükleer silahlar öne çıkmaktadır. Son nükleer silahların Nisan 1995'te kaldırılmasıyla birlikte Kazakistan dış politikası da yeni bir döneme girmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı yıl olan 1991 ve sonrasındaki güvenlik politikası; Kazakistan güvenlik politikasının oldukça pasif olduğu yani, bağımsızlık öncesi dönemden güvenlik politikasının Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan sorunlara ve ihtiyaçlara göre üretildiği dönemden farklı olarak, Kazakistan Hükümeti artık kendi önceliklerini ve ulusal çıkarlarını belirlemeye başlamıştır.⁷ Nitekim Soğuk Savaş döneminde topraklarında yaklaşık 500 nükleer denemenin yapıldığı Kazakistan, Kapsamlı Test Yasağı (Test-Ban) Antlaşmasını da imzalayarak küresel seviyede nükleer silahların yayılmasını önleme rejimine büyük katkıda bulunmuştur. Bu rejime Hazar Denizi havzasındaki doğal mineral kaynaklar ve bu havzanın paylaşımı gibi diğer güvenlik meseleleri de dahil edilmiştir. Öte yandan, yıkıcı silahlara karşı gelişen işbirliği yoluyla Orta Asya'da çeşitlilik gösteren jeopolitik kuvvetler tam anlamıyla birbirine bağlı ve uyumlu hale gelmeye başlamıştır.

⁶ Huntington, S. P. (1997). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Penguin Books India., Kaplan, R. D. (2002). *The coming anarchy: Shattering the dreams of the post cold war*. Vintage.
⁷ Cohen, A., *Kazakhstan: The Road to Independence*, Washington, Central Asia- Caucasus Institute & Silk Road Studies Program Joint Center, 2008.

1.Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Rejimi (NPT) ve Kazakistan

Anlaşılacağı üzere, Kazakistan'ın genel ulusal güvenlik sorunları çerçevesinde bilhassa mevcut nükleer silahların yayılmasını önleme politikası önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası Atom Enerji Kurumu (IAEA) Genel Direktörü General Hans Blix'in 25-30 Temmuz 1994 tarihleri arasında gerçekleşen ziyaretleri Kazakistan'ın nükleer silahların yayılmasını önlemeye ilişkin politikası istikametinde önemli bir gelişme oldu. 24 Temmuz'da, genel Direktör Hans Blix ve Kazakistan Başbakanı S. Tereshenko koruyucu tedbirlere ilişkin bir Anlaşma imzaladılar. Bu adım, ülke topraklarındaki tüm nükleer yatırımlar üzerinde IAEA kontrolünün kurulacak olması anlamına geliyordu. Pratikte bu anlaşma NPT'nin uygulamaya konması için bir vesile olmuştur. Ama şüphesiz, bu anlaşma Kazakistan Hükümeti'nin Anayasası'na ve Kanunlarına uygunluk kontrolünden geçtikten ve onaylandıktan sonra yürürlüğe girecekti.

IAEA Direktörü ülkedeki nükleer silah denemelerinin yarattığı sonuçların önlenmesi programı ve bunun Rusya'nın katılımını gerektirebileceği hususunda bilgi ve fikir sahibiydi. Bu amir, hükümet organları, kurumlar ve organizasyonlar arasındaki ilişkiyi koordine etmenin yanında, 'geçici nükleer güç kullanımı düzenlemesinin' ve bu çerçevede radyasyon atıklarının düzenleyen radyasyon koruması hükümlerinin uygulaması konusunda da yetkiliydi.⁸

Nükleer maddelerin ithalat ve ihracatın, nükleer teknolojiler ve teçhizatların tesis edilmeleri ve özel nükleer olmayan materyallere yönelik yaptırımlara Kazakistan da onay veriyordu. H. Blix'in ziyareti boyunca, araştırma merkezleri, nükleer test alanları ve nükleer reaktörlerin kaderi tartışıldı. Geline nokta gösterdi ki, Rusya ve ABD ile işbirliğine gitmeden nükleer reaktörlerin güvenliği üzerine araştırma yapmaya devam etmek imkansızdı. Bu noktada, Kurchatov⁹ tarafından önceden uygulanan program dikkate alındığında, anlaşma test alanının altyapısının ancak % 50'sini karşılayabilirdi.¹⁰

8 Aitken Jonathan, Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev, Hayat Yayınları, İstanbul 2010.

9 Rus atom bombasının baş mimarı, ünlü fizikçi, Igor Kurchatov.

10 Roger C. Herdman (Ed.) **Nuclear Safeguards and the International Atomic Energy Agency**, Diane Publishing, Washington DC, 1995, p.82.

H. Blix'in üzerinde durduğu/savunduğu geleneksel görüş, Kazakistan'ın nükleer enerji perspektifinden değerlendirilmesi gerektiği; fakat bu yaklaşımın gerçekleşmesi için IAEA ve genel olarak uluslararası toplumun desteği şarttı.

Hans Blix'in bu ziyareti Kazakistan nükleer siyasetinin dış boyutları henüz daha tam tartışılmamışken oldukça önemliydi. Kazakistan, IAEA ve Batının üzerinde önemle durduğu diğer bir nokta da Çin'in gerçekleştirmiş olduğu nükleer denemelerdi. Her iki taraf da (Kazakistan ve IAEA) nükleer silahların tamamen yasaklanması ve ilgili tarafların Çin'in 1995 Antlaşmasında yer almasını sağlamak için müşterek çalışmalarda bulunacakları bir uluslararası anlaşmanın imzalanması gerektiği hususunda ortak görüşe vardılar. Görüşmelerde doğal olarak PDRK- Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti sorununa da değinildi. H. Blix Batı'nın soruna ilişkin hakim görüşünü yeniden dile getirmiştir. Kazakistan ise, NPT'nin hiçbir koşulda ihlal edilemeyeceği ve PDRK Hükümetinin referans verdiği gibi 'yüksek devlet çıkarları' tarafından meşrulaştırılmayacağına katılıyordu. Kazakistan Uluslararası Ajans'ın (IAEA) Kuzey Kore'ye ilişkin taleplerini anlaşma tedbirlerinin değerlendirilmesi açısından önemsiyor ve destekliyordu.¹¹

Kazakistan ve IAEA arasındaki ilişkiler Kazakistan nükleer probleminin dış politik boyutunu yansıtıyordu. Bu problemin bir de ekonomik boyutu vardı. Problemin çözümü için Kırgızistan ve Kazakistan arasında 2000 yılına kadar geçerli olacak uranyum içeren hammaddelerin sağlanması ve satışı konusunda bir anlaşma hazırlandı. Bilindiği gibi Kırgızistan uranyum içeren madenlerin işlenmesi için endüstriyel altyapıya sahipti. Uzmanların değerlendirmelerine göre Kazakistan'ın uranyumu kendi kurumsal yapısını inşa ederek işlemesi yerine Kırgızistan'da işlemesi çok daha ucuz olacaktı. 1994 senesinde 1000 ton uranyum Karabaltinsk madencilik işletmesinde işlenmişti. 1995 senesinde ise bu tablo ikiye katlandı. Kazakistan Cumhuriyeti, uranyum oksidinin ihracatını Ulusal Nükleer Enerji Şirketi tarafından sağlıyordu. Dolayısıyla Orta Asya'da nükleer sanayi üretimi Kazakistan'ın girişimi ile başlatılmıştır. Nükleer silahların test edilmesi sorunu Kazakistan için önemli bir noktayı işaret ediyordu. S. Ledogar'ın Cenevre Konferansı'ndaki sözleri

11 Vladimir Gel'man and Grigorii Golosov, "Regional Party System Formation in Russia: The Deviant Case of Sverdlovsk Oblast", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.14, No.1-2, 1998, pp.31-53.

de gösterdi ki ABD Hükümeti için nükleer silahların test edilmesinin yasaklanmasına ilişkin Antlaşma silahsızlanma yarışının kontrolünün sağlanması için imzalanan çok taraflı anlaşmalar arasındaki en önemli olanıydı.¹²

Nükleer sorunun iç politik boyutu ise Kazakistanlı bir siyasi gözlemcinin üzerinde durduğu gibi, farklı tarafların ve hareketlerin mücadelesiyle birebir ilgiliydi. Tüm siyasi organizasyonlar açıkça nükleer silahların test edilmesine karşıydı ve aktif olarak uluslararası anti-nükleer hareket içinde yer alıyorlardı. Ama yine de Kazakistan nükleer silahların kaldırılma sürecinde bu silahların kontrolü konusunda ve olan uranyumu zenginleştirilmiş savaş başlıklarının ülkeye maliyetinin çıkarılması gibi meselelerde farklı yaklaşımlara sahipti.

Bu noktada nükleer güce sahip ülkelerin sağladığı güvenlik teminatlarının düzeyi Kazakistan siyasi güçleri tarafından farklı değerlendiriliyordu. Bütün siyasi taraflar ve akımlar NPT'nin Kazakistan Yüksek Meclisi tarafından onaylanmasını ve Nevada-Semey Hareketi'nin nükleer silahların yayılmasını önleme rejimi ile nükleer silahların tüm dünyada tamamen imha edilmesine dair amaç ve fikirlerini paylaşıyorlardı. Siyasi partiler ülkedeki en büyük askeri, teknik ve bilimsel merkezlerin, örneğin; Baykonur Kozmodromu, Kurchatov şehri ve Saryshagan test alanının statülerine ilişkin olumlu bir duruş sergilemekteydiler. Kazakistan siyasi hayatındaki hemen herkes bu alanların ortak kullanımının gerekli olduğunu düşünüyor ya da bunların Rusya'ya kiralanmasını savunuyorlardı.¹³

Kazakistan'ın nükleer sorununun uluslararası boyutu sadece IAEA ilişkileri ya da yerine getirmek zorunda olduğu NPT ve START-I yükümlülüklerinden ibaret değildi. Kazakistan Cumhuriyeti Nükleer Enerji Ajansı'nın Kazak-Japon Komitesi ile işbirliği sonucunda imzaladığı nükleer silahların imhası Antlaşması önemli bir meseleye dönüştü.¹⁴ Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yeni Teknolojiler Bakanı Vladimir Shkolnik bu antlaşmanın Japonya ile ortaklaşa bir şekilde nükleer malzemeler üzerinde devlet kayıt sistemi oluşumuna katkı sağlayacağını ve nükleer tesisler üzerindeki kontrolü temin edecek ortak işbirliğinin temellerin de attığını

12 <http://www.vertic.org/media/assets/TV/TV54.pdf>. (Erişim: 11/07/2016)

13 <http://thebulletin.org/lasting-toll-semipalatinsk-nuclear-testing>, (Erişim: 07.07.2016)

14 N. Schulte, **Dismantlement and Destruction of Chemical, Nuclear and Conventional Weapons**, Springer Science & Business Media, Dordrecht -Netherlands, 1997, pp. 101-105.

belirtmişti. Japonya ile nükleer konularda ortaklık ve işbirliği Kazakistan'ın ABD, İngiltere, İsveç ve IAEA ile girdiği nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin bir parçasıydı. Japonya bu konudaki ön çalışmalar için fon tahsilatı (11 Milyon ABD Doları) sağlayacak ilk ülke olmuştu. Kayıt ve Kontrol sisteminin kurulması için Kazakistan'a gerekli teçhizat, servis ve eğitimin İşbirliği Komitesi tarafından ama pratikte Japonya tarafından sağlanacağı antlaşmada belirtilmiştir. Japonya Kazakistan'a desteğini nükleer patlamaların sonuçlarının giderilmesinde ve özellikle radyoaktif ışınlama alanında sağlayacaktı. Üçlü taslağın dışında, Rusya ile nükleer silahlara dair bir ortak program Antlaşması da hazırlanmaktaydı.¹⁵

Diğer bir konu ise, Almanya'da bulunduğu iddia edilen nükleer materyallerle ilgiliydi. Her ne kadar nükleer maddelerin Kazakistan kaynaklı değil de Rus kaynaklı olduğu biliniyor olsa da Almanya'ya nükleer maddelerin götürüldüğü iddiası Kazakistan Cumhuriyeti tarafından doğrulanmamıştır. Almanya Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği'ne Kazakistan'ın nükleer tesislerinden nükleer madde geçişinin olmadığı, böyle bir olaya kesinlikle izin verilmeyeceğini belirtmiştir.¹⁶ Bu noktada Almanya'yı destekleyen ve Rusya'yı yasa dışı nükleer madde ihracatı ile suçlayan ABD'nin duruşu da gözden kaçmamıştır.

Clinton Hükümeti'nin İstihbarat Departmanı Temsilciliği'nin Washington Post'taki açıklamasına göre, Almanya'da bulunan nükleer madde örnekleri nükleer silah üretimi için kullanılabilir; bu ilk uyarıydı. Ayrıca ABD Ulusal Kaynaklar Savunma Konseyi'nin IAEA'nın nükleer mekanizmalar üretiminde kullandığı uranyum ve plütonyum düzeylerine ilişkin parametrelerindeki mühim orandaki düşüşünü de gündeme getirdiği gözden kaçmamıştı.¹⁷

NPT'nin Aralık 1993'te onaylanması ülkeye nükleer sorunlara ilişkin kendi siyasi politikasını izlemesi için yasal zemin sağlamış ve Kazakistan'ın kendi pozisyonunu hayata geçirmesi için atılmış çok önemli bir adım olmuştur. Antlaşma, Kazakistan'ın iç ve dış siyasi problemlerinden olan nükleer sorunun askeri, ekonomik ve ekolojik boyutlarını da ele almaktadır.

15 David Laitin, 'Post-Soviet Politics', **Annual Review of Political Science**, Vol.3 (2000), pp.117-118.

16 Aitken Jonathan, Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev, Hayat Yayınları, İstanbul 2010.

17 Suryakant Nijjanand Bal, **Central Asia: A Strategy for India's Look-north Policy**, Lancer Publishers, New Delhi India, 2004, pp:53-55.

Kazakistan'ın bu soruna ilişkin ve NPT'nin kaderine yönelik farklı bakış açıları bulunmaktaydı. Bazı Kazak siyasetçiler Batılı bakış açısına göre koşulsuz bir şekilde anlaşmayı öngörüyor ve antlaşmanın var olan şekliyle kalmasıyla beraber son 25 yıldır takip edilen nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin izlenmesi gerektiğini savunuyorlardı.¹⁸ Fakat başka bir görüş daha mevcuttu; Kazakistan'a uygulanan güvenlik yaptırımları, teknoloji alanındaki ayırıcı kısıtlamalar, hammaddelerin ithalat ve ihracatına getirilen engeller, Batının çeşitli ülkelere uyguladığı çifte standartlar pek çok şikayete sebep olmaktadır.

Öte yandan, Kazakistan'da uzlaşmacı görüşe sahip bir kesim de vardı. Bu görüşe göre ise NPT belli bir süre daha yürürlükte kalmalıydı. Her durumda, Kazakistan NPT' deki pozisyonunu kendi hedefleri ve ulusal çıkarları dahilinde belirleyecekti ki bu uluslararası güvenlik ile örtüşmekteydi.¹⁹

IAEA'daki Batı cephesi ile yapılan müzakerelerin sonucunda, Kazakistan Nisan 1995'te NPT'nin uzatılmasına ilişkin tam desteğini vereceğini açıklamıştır. Değerlendirme Konferansı boyunca Kazakistan bu politikasını sürdürmüştür. Nihayetle, sergilediği bu politika Kazakistan'ın nükleer silahların yayılmasını önlemeye ilişkin siyasetinin nedensel bir sonucuydu.²⁰

2. Kazakistan'ın Nükleer Silahsızlanma Sorunları

Kazakistan Cumhuriyeti ve ABD Birleşik Devletleri, Uluslararası Balistik Füzelere Fırlatma Rampalarının İmhası, Acil Müdahale, Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemeye İlişkin Antlaşmayı 13 Aralık 1993'te imzalamışlardır. Antlaşma imzalandıktan hemen sonra ABD Savunma Bakanlığı temsilcileri ile Alma-Ata'da müzakereler ve görüşmeler yapılmış ve Washington anlaşmayı kabul ettiğini beyan etmiştir. Ayrıca Kazakistan tarafının START-I'e ilişkin yükümlülüklerinden doğan sorunlara yönelik ABD'nin sürece ilişkin teknik ve finansal katılımının hızlandırılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, Kazakistan'a toplam 150

18 William C. Potter, **The Politics of Nuclear Renunciation: The Case of Belarus, Kazakistan and Ukraine**, The Henry L. Stimson Center, Washington, 1995, pp.35-38.

19 Nuclear Energy Institute, **Nuclear Energy Insight**, Nuclear Energy Institute, Michigan 1997, p. 73.

20 Cohen Ariel, **Kazakhstan: The Road to Independence**, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Stockholm, 2008.

Milyon dolar kredi Nunn-Lugar Fonu tarafından sağlandı. Bahsi geçen bu kredi donanım ve teçhizatların ulaştırılmasında ve füze fırlatma rampalarının imhasında kullanılacaktı. Ayrıca, ABD Hükümeti Kazak topraklarından sökülmüş füzelerden doğan yüksek zenginleştirilmiş uranyumun maliyetini de geri ödeme yükümlülüğü altındaydı. Fakat toplam tazminatın miktarını değerlendirebilmek için eski Sovyet Cumhuriyetlerinin her birinin hisselerinin (Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Beyaz Rusya) ayrı ayrı hesaplanması gerekmektedir. Bu ülkeler imha edilmesi gereken nükleer silahlara sahiplerdi. Mevcut olan bu durumda sorun Kazakistan ve Rusya görüşmeleriyle giderilebilirdi çünkü nükleer silahlar Rusya'ya imha edilmeleri için taşınmıştı.²¹

Nükleer silahlanmanın kısıtlanması ve azaltılmasına yönelik çok taraflı ve ikili müzakere ve anlaşmalar gereğince (Kazakistan'ın dahil olduğu) Kazakistan Hükümeti ve Japonya, Nükleer Silahların İmha Edilmesi ve İşbirliği için Ortak bir Komite oluşturulması için antlaşma imzaladılar. Japon Hükümeti güvenlik, nükleer silahların güvenli bir şekilde imha edilmesi ve buna bağlı oluşabilecek çevresel sorunlara çözüm üretebilmek için fon sağlıyordu.²²

Bütün bu gelişmeler sonucunda 28 Mart 1994'te Rusya ve Kazakistan arasında antlaşma imzalandı. Bu antlaşma aynı zamanda Kazakistan topraklarına yerleştirilmiş tüm stratejik silahların Rusya'ya ait olduğu anlamına geliyordu. Bu tarihten itibaren, nükleer silahların muhafaza edilmesi, imhası ya da yerlerinin değiştirilmesi tamamen Rusya'nın sorumluluğu altına girmişti. Bu antlaşma sonucunda; antlaşmayı imzalayan dört ülke olan; ABD, Rusya, Kazakistan ve Japonya nükleer silahların sökülmesi ve imha edilmesi ile birlikte Kıtalararası Balistik Füzelerin sınırlandırılmasına yönelik sürece katılmıştı.

Savunma Bakanı W. Perry tarafından temsil edilen ABD Hükümeti, Kazakistan'ı özellikle silahsızlanma ve güvenlik konularına ilişkin Orta Asya bölgesindeki en önemli ortağı olarak görmekte ve Kazakistan ile karşılıklı işbirliği içinde olmayı istemekteydi. Bu işbirliğine üçüncü bir tarafın müdahale etmesi mümkün değildi.

21 Laitin David, 'Post-Soviet Politics', Annual Review of Political Science, Vol.3, 2000.

22 Anne L. Clunan, **The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests: The Social Construction of Russia's Resurgence**, John Hopkins Press, Maryland USA 2009, pp. 180-181.

Buna rağmen Ocak 1994'te Rus yönetimi Kazakistan'a ait olan ağır stratejik bombaları Rusya'ya götürmüştür. Bu gelişme neticesinde, Kazakistan Dışişleri Bakanı Moskova'ya yönelik bir uyarı notası gönderdi. Bu noktada, Rusya da, Kazak-ABD işbirliğinin kendi savunma politikalarına zarar verdiği iddiasıyla bazı karşı itirazlarda bulunmuştur. Kazak-ABD ve Rus-ABD müzakerelerinin sonucunda, stratejik maddelerin imhasına ilişkin iki aşamalı sürecin sonunda uzlaşma bildirisi şöyle sonuçlandı:²³

1. Kazak ve Rus uzmanlar füzelerin ülke dışına çıkarılmasından sonra füze rampalarının da imha edilmesi kabul etmişlerdir. Amerikalıların rolü ise bu süreçte gerekli teçhizatları sağlamaktır.

2. Kazak ve Amerikalı uzmanlar 'Füze Fırlatma Ünitesi' nin sökülmesinden sonra geri kalan teçhizatların imha edilmesini tamamlayacaklardı. ABD stratejik maddelerin ulusal yetkililere verilmesini sağlamak için de gerekli mekanizma ve finansal desteği sağlayacaktı.

Bu aşamada, ABD ve Kazakistan arasında savaş başlıklarının ve yüksek zenginleştirilmiş uranyum- plütonyumun geleceğine ilişkin yanlış anlaşılmalarda yaşanmıştır. ABD nükleer füzelerin sökülmesine yönelik Rus ve ABD yükümlülüklerinin belirli bir takvime referansla uygulanacağı beklentisine girmişti. Fakat Kazak tarafı böyle bir mekanizmanın ancak yüksek oranda zenginleştirilmiş maddelere yönelik tazminat probleminin çözüme kavuşmasıyla başlayabileceğini söylüyordu.²⁴

Daha sonraki süreçte ise Barış için Ortaklık Programı'na katılıma yönelik eski Sovyet ülkelerinin dahlini sağlamak için özel yatırım fonlarının oluşturulması tartışılmıştır. ABD Kongresi'nin bir kısmı Nunn-Lugar fonunun bir bölümünün eski Sovyet ülkelerinin Programa katılımını sağlamak için bu ülkelere yönlendirilebileceğine inanıyordu. Öte yandan, Kazakistan ve ABD Semipalatinsk test alanına ilişkin farklı görüşlere sahipti. Kazakistan bu problemin eski

23 29 Mart 1994 tarihli anlaşmanın tam metni için Bkz. "Treaty between Republic of Kazakhstan and Russian Federation on Military Cooperation, Signed in Moscow on 28 March 1994", (<http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/940328.htm>).

24 Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye'nin Güvenliği**, Okumuş Adam, 2005, ss. 559-569.

SSCB'den Kazakistan'a kalan tüm nükleer problemlerin çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Washington ise Semipalatinsk'te yapılan nükleer testlerin uluslararası sonuçlarının özel bir yardım programı gerektirmediği fikrini taşımaktaydı.²⁵

Stratejik nükleer konusunda ise, START-I gerçeklik kazanırken ABD ve Rusya tarafından iki farklı yaklaşım ortaya konmuştur. Birinci yaklaşıma göre, ABD entegrasyon politikası uygulanmasını hedefleyip her türlü sorunun dörtlü tartışmalara sunulmasını hedefliyordu. İkinci yaklaşıma göre ise, Rusya'nın anlaşma dahilinde sadece ikili katılımları öngördüğü anlaşılıyordu. Bu durum silahların sökülmesi sürecini zorlaştırabilirdi. Bunun dışında, antlaşmaya ilişkin başka sorunlar da mevcuttu. Birincisi, Kazakistan'ın Anti- Balistik Füze Antlaşmasına katılımıyla ilgili olup Sary-Shagan Test Alanı'nın Rusya'ya kiralanmasıyla doğrudan ilişkiliydi. Bu sorun Kazakistan'ın nükleer test alanlarının üzerindeki otoritesinin ayrıştırılması bağlamında ele alınabilirdi. Aynı zamanda, Beyaz Rusya ve Ukrayna da bu sürecin içinde yer alıyordu. İkincisi ise Moskova tarafından START-I Antlaşmasının Kazakistan topraklarında uygulanması gerektiği iddiasının temelini oluşturan Stratejik Nükleer Kuvvetler konusunda yapılmış olan Kazak- Rus Antlaşması üzerineydi.²⁶

Kazakistan Cumhuriyeti'nin uluslararası antlaşmalara etkin katılımına yönelik gösterilebilecek bir diğer örnek ise Orta Menzilli Nükleer Güçler Antlaşması'dır (INF). 24 Aralık 1994'te SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun üye devletleri INF Antlaşması'nın ve ilgili belgelerin gözetiminin gerekli olduğu sonucuna varmışlardı. Kazakistan INF'ye ilişkin, incelenmesi gereken farklı beş maddenin kendi topraklarında olmasından dolayı, yükümlülüklerin gözlemlenmesinde aktif rol almaktaydı. Kazak-ABD genel ilişkilerini içeren karşılıklı işbirliğine ilişkin antlaşma çerçevesinde iki tarafın da katkılarıyla önemli mesafeler kat edildi. Daha sonraki süreçte ABD gözlem uçakları için hazırlanmış özel bir istasyon Kazakistan Hükümeti tarafından açıldı ve antlaşmaya ilişkin

25 United States Foreign Broadcast Information Service, **Daily Report: Central Eurasia**, Issues 78-84, The Service, Indiana, USA, 1996, p.73.

26 Mark Webber, **The International Politics of Russia and the Successor States**, Manchester University Press, Manchester UK, 1996, pp. 156-160.

maddeler belirlendi. Taraflar, denetim aktivitelerinin tanınmasına yönelik kendi politikalarını da içeren ve denetimler için karşılıklı tazminatları da ele alan şartlar konusunda görüş birliğine vardılar. İlk denetim ABD tarafından Şubat 1995'te Petropavlovsk'taki ağır sanayi komplekslerine yapıldı. İki taraf da denetimin başarılı olduğu kanısındaydı. Sonuç itibariyle Kazakistan'ın INF Antlaşması'nda gösterdiği başarılı katılım performansı, gelecek süreçteki START-I Antlaşmasında da benzer bir başarının sağlanacağı umudunu veriyordu.²⁷

ICBM'lerin parçalanması ve ICBM rampalarının imha edilmesine yönelik Kazakistan Cumhuriyeti'nin yükümlülüklerini yerine getirmesi Kazak-ABD ve Kazak-Rus ilişkileriyle birlikte siyasi, ekonomik ve stratejik sorunların gidişatına da bağlıydı. Bu sorunlardan önemli bir tanesi parçalanmış savaş başlıklarından elde edilen yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyumdan kaynaklanmış tazminat sorunuydu.²⁸

Kazakistan-ABD ilişkilerine uygun şekilde, sorunların çözümü ve Rusya ile çatışmaların ortadan kaldırılması için Kazakistan'ın ABD desteğine ihtiyacı vardı. Kazakistan kendi toprakları üzerinde devam eden nükleer maddelerin tasfiyesine yönelik süreçte ABD'nin daha aktif rol alması için ısrar ediyordu. Kazakistan'a göre tüm finansal ve teknik sorunlara ilişkin kararlar ABD tarafından, Rusya'nın katılımı olmadan Kazakistan-ABD antlaşmaları çerçevesinde alınmalı ve Kazak-ABD ilişkilerini olumsuz etkileyebilecek adımlardan kaçınılmalıydı. Kazakistan Barış için Ortaklık Programı'na göre önceden ABD ve NATO'dan Nunn-Lugar fonunun bir kısmını içerecek finansal destek talebinde bulunmuştur. Ayrıca Kazakistan, Semipalatinsk Test Alanının yeniden düzenlenmesine yönelik ABD'den ve uluslararası toplumdan yardım almıştır. Bütün bu yardımlara rağmen Kazakistan temsilcilerinin Ortak Uyum ve Denetim Komisyonu oturumlarında aktif rol almaması START-I'yi büyük oranda bir ABD-Rus Antlaşmasına dönüştürmüştür.²⁹

27 Intermediate-Range Nuclear Forces [INF] Chronology," Federation of American Scientists,, <http://www.fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm>. (Erişim: 12/07/2016)

28 Joseph Cirincione, Jon B. Wolfsthal, Miriam Rajkumar, **Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats**, Carnegie Endowment, Washington, 2011, pp.365-374.

29 Kona Gamze Güngörmüş, Türkiye'nin Güvenliği, Okumuş Adam, 2005.

Ayrıca bölgedeki güvenlik kaygılarından ötürü Rus diplomasisini çiğneme çabalarının yenilenmesinin işaretlerini göstermiştir. Bölge, dışa açık müdahalelere ve Rusya'nın sınırındaki olası bir istikrarsızlık kaynağına duyarlı görünmekteydi. Bu bağlamda Rusya, 10 Ocak 2000 tarihinde yeni Ulusal Güvenlik Kavramı'nı kabul etti.³⁰ Doktrin, ekonomik krizi, yerel sosyal ve politik istikrarsızlığı ve nükleer silahları Rus ulusal güvenliğine yönelik ana tehditler olarak tanımladı.

Sonuç

Sonuç olarak Kazakistan'ın nükleer silahsızlanma sürecinde Rusya ile alakalı üç önemli faktör ortaya çıkmaktadır.

1. Rusya Federasyonu'nun en önemli görevi, caydırıcılığı Rusya ve müttefikleri aleyhine olan nükleer silahlar da dahil olmak üzere herhangi bir saldırının önlenmesiydi.

2. Rusya Federasyonu, herhangi bir saldırgan devlete veya herhangi bir koşulda koalisyona önceden belirlenmiş bir zararı garanti altına alabilecek nükleer silahlara sahip olmasıydı.

3. Rusya'nın 1997 yılındaki doktrinine göre herhangi bir silahlı saldırganlığın Rusya Federasyonu'nun bağımsız egemen bir devlet olarak varlığına tehdit oluşturması durumunda, nükleer silahlar da dahil olmak üzere tüm güçleri ve araçları kullanabilme hakkını saklı tutuyordu.

1994 de uygulanmaya başlayan START-I Antlaşması Kazak-ABD ve Kazak-Rus ilişkileri çerçevesinde ayrı ayrı değerlendirilebilir. Kazak-Rus ilişkileri Rusya ve Kazakistan arasındaki ikili müzakereler temelinde askeri-stratejik antlaşmaları esas almaktaydı. Bu antlaşmalar ise şunlardı:³¹

1. Kazakistan-Rusya Askeri İşbirliği Antlaşması,
2. Baykonur Uzay Üssü'nün kullanımına ilişkin Temel İlkeler ve Koşullar Antlaşması,

30 Godzimirski, J. M. (2000). Russian National Security Concepts 1997 and 2000: a comparative analysis. *European Security*, 9(4), 73-91.

31 Sally N. Cummings, *The Dynamics of Centre-Periphery Relations in Kazakhstan*, a.g.e., pp. 174-181.

3. Kazakistan Cumhuriyeti topraklarından geçici olarak çıkarılmış Stratejik Nükleer Kuvvetlere ilişkin Antlaşma,
4. Kapatılmadan önce Semipalatinsk Test Alanındaki Nükleer Savaş Başlıklarının imha edilmesine yönelik Antlaşma,
5. START Antlaşması uyarınca Kazakistan'da yerleştirilmiş Sovyet Nükleer Maddelerinin Denetimine ilişkin Antlaşma,
6. Kazakistan'da konuşlanmış Stratejik Saldırı Kuvvetlerinin Azaltılmasına yönelik İşbirliği Antlaşması,
7. Kazakistan topraklarında konuşlanmış bulunan Balistik Füze Erken Uyarı Sisteminin uygulanmasına yönelik Antlaşma.

Kaynakça

Aitken Jonathan, Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev, Hayat Yayınları, İstanbul 2010.

Anne L. Clunan, **The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests: The Social Construction of Russia's Resurgence**, John Hopkins Press, Maryland USA 2009.

Cohen Ariel, Kazakhstan: The Road to Independence, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Stockholm, 2008.

David Laitin, 'Post-Soviet Politics', **Annual Review of Political Science**, Vol.3 2000.

Fukuyama, F. *The end of history and the last man*. Simon and Schuster. 2006

Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye'nin Güvenliği**, Okumuş Adam, 2005.

Godzimirski, J. M. Russian National Security Concepts 1997 and 2000: a comparative analysis. *European Security*, 9(4). 2000.

Hepple, L. W. (The revival of geopolitics. *Political Geography Quarterly*. 1986.

<http://thebulletin.org/lasting-toll-semipalatinsk-nuclear-testing>

<http://www.vertic.org/media/assets/TV/TV54.pdf>.

Huntington, S. P. ,*The clash of civilizations and the remaking of world order*. Penguin Books India., 1997.

Kaplan, R. DThe coming anarchy: Shattering the dreams of the post cold war. Vintage., 2002.

Intermediate-Range Nuclear Forces [INF] Chronology,” Federation of American Scientists,, <http://www.fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm>.

Joseph Cirincione, Jon B. Wolfsthal, Miriam Rajkumar, **Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats**, Carnegie Endowment, Washington, 2011.

Kona Gamze Güngörmüş, Türkiye'nin Güvenliği, Okumuş Adam, 2005.

Laitin David, 'Post-Soviet Politics', *Annual Review of Political Science*, Vol.3, 2000.

Mark Webber, **The International Politics of Russia and the Successor States**, Manchester University Press, Manchester UK, 1996.

N. Schulte, **Dismantlement and Destruction of Chemical, Nuclear and Conventional Weapons**, Springer Science & Business Media, Dordrecht – Netherlands, 1997.

Nuclear Energy Institute, **Nuclear Energy Insight**, Nuclear Energy Institute, Michigan 1997.

Owens, M. T. In defense of classical geopolitics. *Naval War College Review*, 52(4), 1999.

Roger C. Herdman (Ed.) **Nuclear Safeguards and the International Atomic Energy Agency**, Diane Publishing, Washington DC, 1995.

Suryakant Nijanand Bal, **Central Asia: A Strategy for India's Look-north Policy**, Lancer Publishers, New Delhi India, 2004

Tuathail, G. Ó. At the end of geopolitics? Reflections on a plural problematic at the century's end. *Alternatives*, 22(1). 1997.

Tuathail, G. Ó., & Toal, G. Problematizing geopolitics: survey, statesmanship and strategy. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 1994.

United States Foreign Broadcast Information Service, **Daily Report: Central Eurasia**, Issues 78-84, The Service, Indiana, USA, 1996.

Vladimir Gel'man and Grigorii Golosov, "Regional Party System Formation in Russia: The Deviant Case of Sverdlovsk Oblast", **Journal of Communist Studies and Transition Politics**, Vol.14, No.1-2, 1998.

William C. Potter, **The Politics of Nuclear Renunciation: The Case of Belarus, Kazakstan and Ukraine**, The Henry L. Stimson Center, Washington, 1995.